

KONFESINIS VILNIAUS ŽEMĖLAPIS VIDURAMŽIAIS, ARBA KAIP BUVO SUKURTAS VILNIAUS KATALIKŲ PRIEMIESČIO RAIDOS MODELIS

Irmos Kaplūnaitės disertacijos

Vilniaus miesto katalikiškoji dalis XIV–XVI amžiaus pradžioje
gynimo apžvalga

Miglė Urbonaitė-Ubė

Klaipėdos universitetas

256

2015 m. balandžio 10 d. Klaipėdos universiteto Aula Magna konferencijų salėje disertaciją apgynė Lietuvos istorijos instituto Miestų tyrimo skyriaus vyresnioji laborantė Irma Kaplūnaitė. Disertacijos tema: *Vilniaus miesto katalikiškoji dalis XIV–XVI amžiaus pradžioje* (mokslinis darbo vadovas doc. dr. Gintautas Zabiela, konsultantas dr. Gediminas Vaitkevičius). Disertacija parengta jungtinės Klaipėdos universiteto ir Lietuvos istorijos instituto doktorantūros studijų metu. Gynimo procedūrai vadovavo tarybos pirmininkė prof. dr. Jūratė Kiaupienė. Tarybą sudarė dr. Darius Baronas, doc. dr. Mindaugas Bertašius, dr. Gintautas Rackevičius ir prof. dr. Ilona Vaškevičiūtė. Disertacijos oponentais paskirti prof. habil. dr. Albinas Kuncevičius ir prof. habil. dr. Vladas Žulkus.

Tarybos pirmininkė pradėjo gynimo procedūrą, suteikdama žodį disertantei I. Kaplūnaitei. Darbo pristatymą autorė pradėjo nuo darbo objekto – katalikų bendruomenės Vilniuje apibūdinimo. Disertacijos darbo tikslas – išanalizuoti katalikiškosios vakarinės dabartinio Vilniaus senamiesčio dalies formavimąsi, lokalizaciją, kaitą ir augimą XIV a. – XVI a. pradžioje. Šiam tikslui įgyvendinti disertantė iškėlė penkis darbo uždavinius: nustatyti bendruomenės atsiradimo priežastis ir aplinkybes; išanalizuoti katalikų kūrimąsi pietvakarinėje Gedimino kalno papėdėje; ištirti ir nustatyti Vokiečių miesto atsiradimo priežastis bei plėtros procesus; detalizuoti katalikiškosios Vilniaus dalies raidą ir ypatumus po 1387 m. krikšto ir galiausiai identifikuoti šios atskiros dalies pabaigą bei integracijos į miestą procesą. Disertacijoje buvo pateikti septyni ginamieji teiginiai: katalikų bendruomenės atsiradimas sietinas su miesto kūrimu ir christianizacijos procesais; pirmieji katalikai įsikūrė pietvakarinėje Gedimino kalno papėdėje kaip papilio bendruomenės dalis; XIV a. antrojoje pusėje vykę procesai lėmė kėlimąsi į vakarinę senamiesčio dalį; Vokiečių miestas susiformavo dėl Jogailos politikos įtakos; XIV a. ketvirtajame ketvirtyje prasidėjo staigus katalikiškosios dalies augimas, kurį lėmė krikštas; XIV a. pab. – XVI a. pr. vakarinė senamiesčio dalis kon-

fesiškai buvo vientisa, tačiau pastebimi parapijų skirtumai; katalikiškoji dalis, kaip atskiras miesto darinys, gyvavo iki XVI a. pirmojo ketvirčio. Disertantė trumpai aptarė negausią istoriografinę medžiagą apie aptariamuoju laikotarpiu gyvenusią katalikų bendruomenę Vilniuje, taip pat pristatė svarbiausius vykdyto tyrimo rezultatus, metodus ir šaltinius, kuriais naudodamasi konstravo Vokiečių miesto atsiradimo ir plėtros modelį. Didelį dėmesį skyrė buitinės keramikos fragmentų 3D skenavimui, kuris, anot autorės, užtikrino didelį vaizdo tikslumą, ir tai leido jai, remiantis G. Vaitkevičiaus dar nepublikuota buitinės keramikos tipologija, išskirti itin siaurus chronologinius apgyvendinimo raidos etapus. Autorei nuskenavus 2 600 keramikos fragmentų iš 121 archeologiškai tirtų objektų, buvo pateikti šie raidos etapai: XIV a. trečiasis ketvirtis; XIV a. ketvirtasis ketvirtis; XIV a. pabaiga – XV a. pradžia; XV a. antrasis ketvirtis – XVI a. pradžia. Vakarinės senamiesčio dalies apgyvendinimo etapai disertacijoje buvo išskirti remiantis tik keramikos fragmentų analize, tačiau disertantė teigė, jog šis darbas nėra skirtas keramikai ir archeologinė medžiaga buvo naudota tik apgyvendinimo raidos chronologijai nustatyti. Datavimas buvo paremtas atrastomis analogijomis ir jų datavimu Vilniaus pilių teritorijos, Kreivojo miesto, Arsenalo ir T. Kosčiuškos gatvės archeologinėje medžiagoje. Ne visų fragmentų analogus pavyko rasti, tad I. Kaplūnaitė disertacijoje naudojo, kaip pati teigė, „nustatytą, arba tradicinį, keramikos datavimą“, kuris aptinkamas mokslinėse ataskaitose.

Disertantei pristačius savo mokslinį darbą, tarybos pirmininkė J. Kiaupienė kreipėsi į komisijos narius ir auditoriją, tikėdamasi sulaukti diskusinių klausimų, tačiau jų neatsiradus, žodį perdavė moksliniam disertacijos vadovui doc. dr. G. Zabeliai, kuris pagyrė I. Kaplūnaitę už kruopštumą, darbštumą bei sąžiningumą ir disertaciją perdavė komisijos teismui.

Žodis buvo suteiktas pirmajam oponentui – prof. habil. dr. A. Kuncevičiui. Įžanginiai žodžiai apie disertaciją buvo intriguojantys, tad publika susidomėjusi klausėsi, kaipgi toliau vystysis šios recenzijos mintys. Profesorius, paeiliui aptardamas darbo uždavinius ir disertacijos skyrius, išsakė nemažai kritikos ir pastabų ne tik pačiai disertantei, bet ir visai archeologų bendruomenei. Pagrindinė kritika buvo išsakyta disertacijos daliai, susijusiai su buitinės keramikos skenavimu ir jos datavimu. Retoriškai oponentas klausė kaip galima verifikuoti disertacijoje pateiktus duomenis, kai vienintelis darbas, kuriuo naudojosi autorė, vis dar nepublikuotas ir duomenys negali būti patikrinti. Pagyręs už įspūdingą skaičių nuskenuotos buitinės keramikos fragmentų ir gausią naudotą archeologinių ataskaitų bazę, A. Kuncevičius pažymėjo, jog disertacijoje nebuvo aiškiai išskirti kriterijai, pagal kuriuos buitinė keramika buvo preciziškai suskirstyta į siaurus chronologinius rėmus. Šios situacijos, recenzento nuomone, taip pat neišsprendžia prieduose pateiktos lentelės ir nuskenuotų fragmentų pavyzdžiai, kuriuose vizualių skirtumų nematyti. Išsakydamas paskutines pastabas, A. Kuncevičius pažymėjo, jog iliustracijų kokybė buvo ne itin gera. Apiben-

drindamas recenzentas teigė, kad ši disertacija, ypač paskutinis skyrius, nepaisant išsakytų pastabų, yra nauja, aktuali bei originali ir atitinka tokiems darbams keliamus reikalavimus.

Antrasis oponentas, prof. habil. dr. V. Žulkus, nuosekliai aptardamas disertacijos dalis, vardijo jų privalumus ir trūkumus. Džiaugdamasis tokiu tikslu buitinės keramikos datavimu, recenzentas pabrėžė, jog tai svarbus indėlis į Vilniaus ir visos Lietuvos keramikos tyrimus. Tačiau, kaip ir A. Kuncevičius, išreiškė nuogąstavimą dėl buitinės keramikos tipologizavimo bei chronologinio skirstymo patikimumo ir datavimą pavadino „mistišku“. Baigdamas recenziją, oponentas pažymėjo, jog stiprioji disertacijos pusė yra nuoseklus ir argumentuotas dėstymas, o silpnoji – nepakankamai išanalizuota archeologinė medžiaga. V. Žulkaus nuomone, I. Kaplūnaitei pavyko nustatyti katalikiškosios miesto dalies plėtros dėsninumus, ir šis darbas atitinka tokiems darbams keliamus reikalavimus.

Po perskaitytų recenzijų, disertantė detaliai atsakė į išsasytą kritiką, daugiausia dėmesio skirdama buitinės keramikos datavimo ir tipologizavimo principo aiškinimui. Po atsakymo tarybos pirmininkė siūlė oponentams diskutuoti. Tačiau V. Žulkus, oponentų vardu atsisakydamas, pridūrė, jog keramikos datavimo paslapties šydas taip ir nebuvo atskleistas.

Po oponentų pasisakymų žodis buvo perduotas tarybos nariams. I. Kaplūnaitės pasirinkimu, ji nusprendė atsakinėti po visų narių atsiliepimų. Pirmasis pasisakė dr. Darius Baronas, kuris negailėjo gerų žodžių disertacijos temos pasirinkimui ir gana sėkmingu skirtingų tyrimų taikymu bei rezultatų realizavimu. Visgi disertantė neišvengė pastabų dėl nekritiško istorinių šaltinių vertinimo ir nedidelių stilistinių nesusipratimų.

Antrasis kalbėjęs tarybos narys, doc. dr. Mindaugas Bertašius, pažymėjo, kad darbas sudomina ir kelia įvairių minčių, kelia norą diskutuoti ir ieškoti atsakymų. Docentą, kaip ir oponentus, labiausiai domino keramikos fragmentų analizės metodas, jo taikymas ir patikimumas, kadangi disertacijoje jis išsamiau nebuvo aptartas.

Tarybos narys dr. Gintautas Rackevičius koncentravosi į tobulintinus I. Kaplūnaitės disertacijos aspektus, tokius kaip teritorijos apibrėžtis. Jo nuomone, tai padidintų šios disertacijos vertę ir prieinamumą platesnei visuomenės daliai.

Prof. dr. Ilona Vaškevičiūtė trumpai aptarė disertacijos dalis. Taip pat pasakė pastabų dėl doktorantūros studijų metu tik rusų kalba publikuotų straipsnių, o tyrimas, apimantis katalikiškąją miesto dalį, būtų įdomus ir Vakarų Europos miestų tyrinėtojams. Taip pat profesorė patarė disertantei atsargiau vertinti Mindaugo katedros buvimo klausimą.

Paskutinis tarybos narių žodis buvo suteiktas vertinimo tarybos pirmininkei prof. dr. Jūratei Kiaupienei. Kaip ir dr. D. Baronas, profesorė daugiausia dėmesio skyrė istorinei disertacijos daliai aptarti. J. Kiaupienės nuomone, daugumos nesusipratimų istoriografijoje ir Vilniaus miesto istoriniame kontekste būtų padėjusios išvengti konsultacijos su disertacijoje aptariamo laikotarpio istorijos specialistu.

Visi komisijos nariai vieningai teigė, jog darbas parašytas sklandžia lietuvių kalba, stiliaus ir gramatikos klaidų pasitaiko retai, jis įdomus skaityti ir vertintinas teigiamai.

Po tarybos pasisakymų žodis buvo suteiktas disertantei, kuri trumpai pakomentavo arba sutiko su išsakytomis narių pastabomis ir, padėkojusi už atsiliepimus pažadėjo tolesniuose darbuose į jas atsižvelgti ir ištaisyti. Vis dėlto disertantė taip aiškiai ir neatsakė į oponentų bei kai kurių komisijos narių išsakytas pastabas dėl keramikos chronologijos. Apskritai keramikos analizė (tipologijos, chronologijos sukūrimas, gamybos technologijų klausimas) yra pasirenkama kaip atskira kryptis mokslinių tyrimų, kurių rezultatai aprašomi straipsniuose arba yra disertacijų tyrimo objektas. Keramiką gali būti tyrinėjama įvairiais aspektais. Šiuo metu Vakarų Europoje keramika yra įrankis, naudojamas prekybiniams kontaktams nustatyti, neretai ji yra ir miestietiško gyvenimo būdo rodiklis. Dėl įvairiapusių tyrimo aspektų disertacijoje ir buvo pasigesta išsamesnės bei labiau argumentuotos katalikiškosios Vilniaus dalies keraminių indų analizės. Vis dėlto tikimasi, kad publikavus G. Vaitkevičiaus studiją apie Vilniaus keramiką, disertacijoje pateikti chronologiniai etapai ir keramikos analizės metodai taps aiškesni. Ši disertacija suteikė dar daugiau žinių apie skirtingų konfesinių bendruomenių gyvenimą viduramžių mieste.

Po disertantės atsakymo, klausimų iš tarybos narių ir auditorijos nebuvo, tad žodį tarė Saulius Sarcevičius, Lietuvos istorijos instituto Miestų tyrimo skyriaus vedėjas. Jis patikino visus abejojančius, kad G. Vaitkevičius rengia keramikos tipologiją, ir ji iki XIV a. vidurio tikrai parengta. S. Sarcevičius pasidžiaugė, kad skyriuje daugėja mokslo daktarų, kad visi skyriaus darbuotojai dalijasi savo mintimis, darbų rezultatais ir dirba vieningai.

Po šio pasisakymo gynimo procedūra buvo baigta, ir komisija pasiliko priimti sprendimą. Po pertraukėlės klausytojai, oponentai ir disertantė išgirdo komisijos verdiktą: penki iš penkių komisijos narių balsavo už mokslų daktaro laipsnio suteikimą I. Kaplūnaitei. Lengviau atsikvėpusi, naujoji mokslų daktarė dėkojo visiems susirinkusiems, oponentams, komisijos nariams ir Miestų tyrimo skyriui.